

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 37.018

Т. О. Атрощенко

ДО ПИТАННЯ ОСВІТИ ДІТЕЙ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЗАКАРПАТТЯ

Сучасний світ характеризується етнічним і культурним розмаїттям. У наукових розвідках дослідників різних галузей знань українське суспільство характеризується як багатокультурне. Особливість суспільної та культурної ситуації, що історично склалася в Україні в тому, що територія України була поділена між мовними та етнічними групами, державами, релігіями, політичними та культурними системами тощо. Все це обґрунтовує значущість полікультурної освіти дітей, метою якої є формування людини культури, творчої особистості, здатної до активного та продуктивного життя у полікультурному середовищі.

Освіта меншин утворює підсистему в системі освіти певної країни, підтримка якої є обов'язком держави, оскільки її учасники (адміністрація, педагоги, учні), як і громадяни, котрі належать до титульної нації, також є громадянами цієї країни.

Проблеми освіти дітей національних меншин слід вирішувати з позиції полікультурної освіти та інтеркультурного виховання, яке визначається його метою, яка полягає в допомозі зрозуміти й прийняти (визнати) «інших». Воно передбачає, що ставлення «більшості» суспільства до національних меншин має ґрунтуватися на знаннях про їх батьківщину, культуру і традиції. Брак таких знань перешкоджає об'єктивній оцінці особистості конкретної етнічної меншини [2, с. 8].

Закарпатська область є наймолодшою областю України, оскільки утворена 22 січня 1946 року. Розташована на крайньому заході країни і межує з чотирма іноземними державами – Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією. Таке географічне розташування краю і визначає наявність серед його населення досить великої кількості національних меншин. Згідно перепису населення 2001 року у області налічується 1010,1 тис. українців (80,5 відсотка), у тому числі 10,1 тис. русинів, 151,5 тис. угорців (12,1 відсотка), 32,1 тис. румун (2,6 відсотка), 31,0 тис. росіян (2,5 відсотка), 14,0 тис. ромів (1,1 відсотка), 5,6 тис. словаків (0,5 відсотка), 3,5 тис. німців (0,3 відсотка), а також 1540 білорусів, 565 євреїв, 518 поляків, 490 вірмен та ін. [4].

Різні аспекти освітніх питань Закарпатського краю є об'єктом дослідження багатьох науковців, зокрема В. Гомонная, В. Задорожного, О. Морозової, Р. Офіцинського, А. Папп, В. Сагарди, В. Химинця, Ч. Фединця, О. Фізеші та ін. Враховуючи вплив світових суспільно-політичних, міграційних процесів та вимоги Нової української школи,

питання освіти дітей національних меншин Закарпаття є надзвичайно актуальним і потребує детального вивчення.

Метою нашого дослідження є розкриття основних проблем освіти дітей національних меншин Закарпаття, зумовлених історичними, етнічними, регіональними та багатьма іншими чинниками.

Розглянемо статистичні дані щодо представників найбільш чисельних національних меншин краю.

Угорці компактно проживають у низинній зоні Закарпаття і становлять 67% населення Берегівського, 35 – Ужгородського, 25 – Виноградівського, 12 – Мукачівського районів. Незначна частина їх мешкає в Хустському, Тячівському й інших районах. Основна маса закарпатських угорців проживає у селах. Більшість угорського населення (міського і сільського, чоловічого і жіночого) зайнята в різних галузях народного господарства, високим є його освітньо-культурний рівень. 95,4% угорців вважають рідною мову своєї національності, 3,4% – українську, 1% – російську та 0,2% – іншу мову. В області діє понад 50 шкіл з угорською мовою викладання [4].

Папп З. Аттіла відмічає, що на Закарпатті система угорськомовної освіти повинна враховувати також наявність представників ромської народності, адже роми можуть створювати для неї додатковий резерв. Проте показники зайнятості й рівень освіти ромів є найгіршими на Закарпатті. З них всього 6% є працюючими, близько половини має тільки початкову шкільну освіту, а близько 30% взагалі не відвідували школу. Дослідник вказує на те, що на Закарпатті рівень шкільної освіти угорців відстає від середньо-обласних показників. Відповідно дедалі зростаюча потенційна участь ромів у процесі угорськомовного навчання і надалі знижуватиме результативність угорської шкільної структури. Така тенденція в свою чергу може викликати спротив політичної еліти угорської меншини. З іншого боку, присутність ромів у процесі навчання може стати важливою складовою в угорськомовній освіті, оскільки фінансування шкіл відбувається на основі нормативного розрахунку на особу, а зменшення чисельності дітей може привести до закриття класів та шкіл з угорською мовою навчання. Одночасно присутність у класах великої кількості ромів, чією рідною мовою є угорська, робить виклик педагогічним працівникам і діячам освіти угорської меншини. Центральним питанням тут є те, чи вдасться при мовній схожості, але наявній розбіжності соціального стану, зробити процес шкільної інтеграції двох меншин керованим [1, с. 552].

Унаслідок компактного проживання в Тячівському й Рахівському районах, укладання ендогамних шлюбів, відсутності еміграції та проявів реідентифікації серед молдован краю чисельно збільшилося румунське населення. Якщо перепис 1989 року зафіксував 29 485 румунів, то в 2001 році їх кількість – 32 152 особи. Таким чином, румунська національна меншина краю справедливо посіла третє місце в етнонаціональній структурі населення. У Тячівському районі проживало

21,3 тис. румунів, що становило 66,1% усього румунського населення області. У Рахівському районі мешкало 10,5 тис. осіб. Це 32,7% усіх румунів області. В інших районах та містах краю румуни представляють нечисленні групи.

Німці компактно проживають у чотирьох селах Мукачівського, одному селі Тячівського та одному Іршавського районів. Дисперсно вони мешкали у містах Ужгород й Мукачево. Понад 44,5% (1 тисяча 549 чоловік) німців проживало в містах, а 1 тисяча 929 чоловік – у сільській місцевості. Загалом їх кількість за переписом 1989 року становила 3 тисячі 478 чоловік. З них німецьку мову рідною вважали 2 тисячі 576 чоловік (74,1%). 541 німець (18,1%) рідною мовою вважав українську, а 212 чоловік (6,1%) – російську.

Росіяни живуть переважно в містах Закарпаття. Так, у 2001 році з усього російського населення області (30 993 особи) в Ужгороді проживало 11 106 осіб; в Мукачево – 7326 осіб; у Берегово – 1445 осіб; у Хусті – 1165 осіб.

В краї відмічається зменшення чисельності словаків і циган. Словаки склали 0,6% населення області. Більшість їх проживало в м. Ужгород та Ужгородському районі. Близько 86% мешкало в інших містах краю, таких, як Мукачево, Свалява, Берегово. Дисперсно проживали словаки і в Перечинському районі. Загалом, у містах – 6 тисяч 301 чоловік, а в селах – 1 тисяча 28 словаків. 34,9% або 2 тисячі 555 осіб своєю рідною мовою вважали словацьку, 33,2% (2 тисячі 433 чоловік) – українську, 5,3% (388) – російську, решта – угорську. Однак, за даними сучасних досліджень, кількість словацької меншини за останні десять років збільшилася з 7 тисяч 329 чоловік до 12 тисяч. Дані перепису словацького населення в 1989 році занижені з тієї ж причини, що й циганської народності (записувалися угорцями, росіянами, українцями). Незважаючи на знання багатьма словаками рідної мови (64% словаків Закарпаття спілкуються рідною мовою), лише 35,9% розмовляють нею з дітьми. Підтвердженням цьому є той факт, що словацькі сім'ї переважно змішані («чистих» шлюбів усього 13,2%) [2, с. 16–18].

Цигани (роми) – п'ятий за чисельністю народ Закарпатської області. За даними перепису населення 2001 року їх налічувалося 14 тис. (1,1%) населення області, що становило майже 30% циганського населення України. За неофіційними оцінками закарпатських експертів їх кількість на Закарпатті може сягати 40-50 тис. (3,2-4,0% населення). Результати прикладних соціологічних досліджень засвідчили вкрай низькі освітньо-культурні та кваліфікаційні показники ромів краю.

Перепис населення 2001 року вперше зафіксував наявність субетнічних або етнографічних складових українського етносу. На Закарпатті зафіксували групу русинів (10 090 осіб), гуцулів (83 особи), бойків (25 осіб) та лемків (3 особи) [1].

Статистика міграції населення свідчить про те, що за останні п'ять років межі області покинуло найбільше представників німецької та

єврейської національностей. Багато виїхало також угорців (переважно до Угорщини), росіян (до Росії), словаків (переважно в межах України) і білорусів. У свою чергу за згаданий період більше прибуло до Закарпатської області, ніж вибуло циганського населення і більш-менш однакове співвідношення у цьому плані в румунів, які практично не емігрують до Румунії.

Для задоволення потреб національних меншин на Закарпатті створена мережа освітніх і культурно-мистецьких закладів, яка приведена у відповідність до національного складу населення і постійно вдосконалюється. Вона повною мірою відповідає як чинному законодавству України, так і міжнародним нормам. В області крім україномовних функціонують 118 загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин, в тому числі 66 з угорською, 12 – румунською, 2 – російською, 1 – українсько-словацькою, 31 – з українською та угорською, 4 – російською та українською, 2 – українською, румунською, російською. Крім цього, діють 5 ліцеїв з угорською мовою навчання приватної форми власності.

У 90 дошкільних закладах виховання ведеться мовами національних меншин, в тому числі у 70 – угорською, у 1 – російською, 2 – румунською у 17 – кількома мовами. Для нечисельних меншин відкрито недільні школи з ромською, єврейською, польською та русинською мовами навчання. Мережа навчальних закладів постійно удосконалюється та розбудовується.

Сьогодні на Закарпатті, як і по всій державі розгорнута дискусія щодо освіти національних меншин. За статтею 7 нового закону з 1 вересня 2018 року діти національних меншин дошкільну і початкову освіту можуть здобувати мовою відповідної нацменшини, при цьому паралельно вивчаючи державну мову. А от з 5-го класу вони повинні навчатися державною мовою, а мову національної меншини вивчати як окрему дисципліну. При цьому, якщо мова нацменшини відноситься до мов Європейського Союзу, можливе викладання однієї чи декількох дисциплін також мовою цієї нацменшини.

Неоднозначною є позиція представників національних меншин до даної ситуації. Заступник голови Товариства угорської культури Закарпаття Йосип Борто вважає, що закон дуже звузить права угорців, а з часом зробить неможливим навчання на мові нацменшини. Представники польської громади в Україні вважають, що закон поламає плани багатьох учнів польських шкіл. Не знають, як виконуватимуть освітянський закон, й у найбільш румунському районі України – Герцаївському, що в Чернівецькій області. В районі 92 відсотків мешканців своєї рідною вважають румунську мову. З 29-ти середніх шкіл тут лише дві – українські. Що буде з рештою – вчителі поки не коментують. Проте їхній керівник, начальник відділу освіти району Октавян Мірчевіч каже, що будуть пристосовуватись [3].

Слід відмітити, що для вирішення проблем освіти дітей національних меншин важливим є питання добору педагогічних кадрів для роботи у школах та позашкільних закладах освіти з урахуванням специфіки змісту, форм і методів роботи в них, зокрема підготовки фахівців, які крім національної мови володіли б державною мовою.

Вивчаючи питання освіти дітей національних меншин Закарпаття, відвідуючи відповідні заклади освіти та провівши відповідні анкетування та інтерв'ювання, з гордістю відмічаємо міжетнічну толерантність, відсутність конфліктів національного характеру, дружні та толерантні взаємовідносини між представниками різних етносів (педагогів, дітей, батьків, керівництва закладів), систематичну виховну роботу полікультурного спрямування.

Отже, аналізуючи освітні проблеми дітей національних меншин Закарпатської області, зумовлені непростими соціально-економічними та політичними подіями в державі, вважаємо першочерговими завданнями: подальше вдосконалення мережі дошкільних, шкільних та позашкільних закладів освіти; системи підготовки та перепідготовки вихователів та учителів до роботи в багатонаціональних колективах, особливо педагогів материнської мови етносів, які проживають в поліетнічному регіоні; забезпечення закладів освіти відповідною навчальною та навчально-методичною літературою; посилення виховної роботи з дітьми та молоддю в дусі діалогу культур, включення дітей в роботу національних культурних товариств краю тощо.

Список використаної літератури

- 1. Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура /** україномовний варіант українсько-угорського видання / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [Редколег. Ю. Остапеч, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відп. за вип. М. Токар]. – Ужгород: Видавництво «Ліра», 2010. – 720 с.
- 2. Сагарда В. В.** Освітньо-виховні проблеми національних меншин Закарпаття / В. В. Сагарда, М. Ю. Токар, В. С. Фернега. – Ужгород, 2000. – 123 с.
- 3. Освітні суперечки: представники нацменшин прокоментували новий закон «Про освіту» //** Голос Карпат 11.09.2017. – Режим доступу: https://goloskarpat.info/analytics/59b6d2f486d27/?utm_content=
- 4. Поточний архів** Закарпатського обласного управління статистики. Розподіл населення за національністю та рідною мовою за даними перепису 2001 року. Закарпатська область. Все населення. Таблиця 5.1. Постійне населення. Абсолютні дані.

Атрощенко Т. О. До питання освіти дітей національних меншин Закарпаття

У статті подано статистичний аналіз даних, що стосуються найбільш чисельних національних меншин Закарпаття. Зазначено, що освітні питання дітей національних меншин Закарпаття пов'язані з рядом

чинників: історичними подіями, сучасною міграцією, географічним розташуванням краю, етнічним розмаїттям населення, мовленнєвим фактором тощо. Представлено позиції представників національних меншин щодо нового закону «Про освіту». Акцентується увага на важливість питання добору педагогічних кадрів для роботи у школах та позашкільних закладах освіти з урахуванням специфіки змісту, форм і методів роботи в них. Визначаються першочергові завдання, які сприятимуть вирішенню основних питань освіти дітей національних меншин Закарпаття.

Ключові слова: національні меншини, полікультурна освіта, інтеркультурне виховання, багатонаціональний колектив, міжетнічна толерантність, діалог культур.

Атрощенко Т. О. К вопросу образования детей национальных меньшинств Закарпатья

В статье представлен статистический анализ данных, касающихся наиболее многочисленных национальных меньшинств Закарпатья. Отмечено, что образовательные вопросы детей национальных меньшинств Закарпатья связаны с рядом факторов: историческими событиями, современной миграцией, географическим положением края, этническим разнообразием населения, речевым фактором и т.п. Представлены позиции представителей национальных меньшинств относительно нового закона «Об образовании». Акцентируется внимание на важность вопроса подбора педагогических кадров для работы в школах и внешкольных учебных заведениях с учетом специфики содержания, форм и методов работы в них. Определяются первоочередные задачи, которые будут способствовать решению основных вопросов образования детей национальных меньшинств Закарпатья.

Ключевые слова: национальные меньшинства, поликультурное образование, интеркультурное воспитание, многонациональный коллектив, межэтническая толерантность, диалог культур.

Atroshchenko T. To the Issues of National Minority Children Education in Transcarpathia

The article presents the statistical analysis of data concerning the most numerous national minorities in Transcarpathia. It has been noted that the issues of national minority children education in Transcarpathia are connected with a number of factors: historical events, modern migration, geographical position of the province, ethnic diversity of the population, language factor, etc. The attitudes of national minority representatives regarding the new law "On Education" have been represented. The emphasis has been placed on the importance of the pedagogical staff selection for work at schools and out-of-school educational institutions, accounting the specifics of the content, forms and methods of work. Priority tasks have been identified which will contribute